

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/1 2019 s. 122-132, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

“HARAM” VE “YASAK” SÖZLERİNİN ANLAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yasin ŞERİFOĞLU*

Geliş Tarihi: Kasım, 2018

Kabul Tarihi: Şubat, 2019

Öz

Türk diliyle oluşturduğumuz din terminolojimiz içinde yer alan *haram* sözü/kavramı, İslam dininin kabulüyle dilimize Arapçadan geçmiş bir sözdür. *Haram* sözü, bu duruma bağlı olarak Karahanlı Türkçesi döneminden başlayarak günümüze kadar edebiyat ve ilim dilimizin yanı sıra konuşma dilimizin de söz varlığı içinde kendisine yer bulmuş ve zaman içinde kendi etrafında bir kavram alanı oluşturmuştur. İfade ettiği anlam dikkate alındığında, bir icranın yapılmaması yönündeki muhtevası, Türkiye Türkçesi söz varlığı içindeki *yasak* sözünü hatırlatmaktadır. Bu bakış açısıyla bu çalışmada; *haram* sözünün bir taraftan tarihi Türk lehçelerinden günümüze varıncaya kadarki anlam ağı, diğer taraftan Türkiye Türkçesindeki *yasak* sözüyle anlam münasebeti, bir başka yönüyle de Türkiye Türkçesindeki anlam ağının yaşayan diğer lehçelerdeki anlam ağıyla karşılaştırılması yapılacaktır. Söz konusu kelimenin anlam süreci, kendisinden türetilen sözlerin durumu ve kalıp ifadeler içinde kazandığı mecaz anlamlar, Türkçenin hem farklı dönemler hem de farklı sahalarda yazılmış eserlerden derlenerek oluşturulan sözlükler aracılığıyla takip edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, dinî terminoloji, haram, yasak, anlam.

AN OBSERVATION ON WORDS “HARAM” AND “YASAK”’S MEANING RELATIONS

Abstract

Word/concept ‘haram’ which belongs to Turkish languages religious terminology is a word that was transferred to our language from Arabic with the acceptance of Islam. Due to this situation, from Karahanlı Turkish era to the present days, word ‘haram’ found a place in our speaking language besides literature and science and with time formed a concept field around itself. If its meaning is considered, its not doing an action content reminds Turkey Turkish word ‘yasak’. With this way of thinking; in this work, while the meaning network of ‘haram’ from historic Turkish dialects to nowadays will be compared, its relation with Turkey Turkish word ‘yasak’ will be observed and meaning network of Turkey Turkish will be compared with other living dialects. Subject words meaning process, situation of words derived from this word, and earned metaphorical meanings in the stereotypes will be followed from the vocabularies that are formed with both different Turkish eras and different fields.

Keywords: Turkish, religious terminology, haram, yasak (forbidden), meaning.

* Dr. Öğr. Üyesi; Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yserifoglu@kastamonu.edu.tr.

Giriş

Antikçağdan bu yana dil ile insan zihni/düşüncesi arasındaki münasebetin her zaman merak konusu olduğu, özellikle 17. yüzyıldan itibaren bu konuyla ilişkili çalışmaların giderek arttığını ve bu çalışmalar doğrultusunda dilbiliminin pek çok alt dalının ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Sözlerin ifade ettiği anlam/anlamların ve bu anlamlardaki zaman içindeki değişmelerin insan düşüncesinden ve insanın yaşamını devam ettirdiği coğrafya, sosyal çevre ve zamanın şartlarından bağımsız ele alınamayacağını öne süren anlambilimi ile ilişkili pek çok çalışma yapılmıştır (Akarsu, 1998; Arsever, 2003; Chomsky, 2001; Lakoff ve Johnson, 2005). Bu sayede son yüzyıldaki dilcilik çalışmaları dilbilimine sadece gramer penceresinden bakmayıp dili psikoloji, sosyoloji, tıp, fizik, ilahiyat gibi birçok başka bilim alanıyla ilişkilendirebilmiş, böylece dilin fonetik, morfolojik, söz ve anlam bütünlüğüne farklı pencerelerden bakabilme kabiliyetini geliştirmiştir. Bu çalışmada, genel olarak dilbilimi, özel olarak da anlambiliminin ilgi alanı olan söz ve anlam ilişkisi üzerine hazırlanan yüzlerce kitap, makale, bildiri ve lisansüstü çalışmanın literatür özetini tekrar ele almaktan ziyade zikredilen bu çalışmaların bize sunduğu kavram alanları/anlam aileleri belirleme tecrübesiyle doğrudan *haram* ve *yasak* sözleri arasındaki anlam münasebeti üzerine odaklanmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Türkçe, Eski Uygur Türkçesi döneminde toplumun farklı inanç sistemlerine yönelmesiyle birlikte söz varlığı içinde bir din terminolojisi oluşturmaya başlamıştır. Din terminolojisi etrafındaki söz varlığımız, İslam dininin kabulüyle birlikte daha da artmış ve bugünkü zenginliğine ulaşmıştır. Farklı bir dini benimsemek aynı zamanda yeni dinin öğrenilmeyi ve uygulanmayı zorunlu kıldığı pek çok hususla ilişkili yeni dinin yazılı belgelerine ulaşmayı da zorunlu hale getirir. Bu durum da farklı bir dilin eserlerinin mevcut dile aktarılması, yeni ifadeler, yeni anlamlar, yeni kavramlarla tanışılmasını beraberinde getirir. Bu süreçte mevcut dile aktarılmayan birçok kavram, kalıp ifade ve kelime kaynak dildeki haliyle kabul edilir ve kullanılmaya başlanılır.

Haram sözü, İslam dininin kabul edilmesiyle 11. yüzyıldan itibaren İslam dini etrafında oluşan din terminolojisi içerisinde dilimize Arapçadan girmiş sözlerden biridir. Arap harfleriyle حرام şeklinde yazılan *haram* sözü bir kavram olarak; “yapılması, yenilip içilmesi, kullanılması ve inanılması dinen yasak olan şey” olarak açıklanır (Erdem, 1997, s. 151). Bu açıklama dikkate alındığında *haram* telakkisi, muhtevası bakımından insan veya toplumların değil inanç sistemi üzerinden yaratıcı tarafından belirlenmiş genel hükümler içinden sadece yapılmaması kesin olarak belirlenmiş icralara verilen hüküm olarak izah edilebilir. Bu çalışmada; İslam dininin

kabul edilmesiyle birlikte Türkçe söz varlığı içinde görmeye başladığımız bu sözün Türkiye Türkçesindeki “*yasak*” sözüyle olan anlam münasebetini incelemeye çalışacağız.

İnceleme

Tarihi Türk Lehçeleri Sözlüklerindeki Tespitler

Kelimenin Türk dili içinde kesintisiz kullanımı onun Türkçenin tarihi dönemleri içindeki anlam durumunu gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. Buna bağlı olarak *haram* sözü, **Karahanlı Türkçesi Sözlüğü’nde** (Ünlü, 2012, s. 282-283) şu kullanımlarda karşımıza çıkmaktadır:

haram: “Haram”, **haram kıl-:** “Yasaklamak, haram kılmak”, **haram kılın-:** “Yasaklanmak, haram kılınmak”, **haram kılınmış:** “Haram edilmiş şey”, **haram ye-:** “Haram yemek”, **haramnı ye-/yi-:** “Dinen haram olanı yemek”, **haramdın tir-:** “Dinen haram olan şeyleri toplamak, haramdan kazanmak”, **haramla-:** “Haram sayılmak”, **haramlayı yori-:** “Böbürlenerek yürümek, çalım satmak”, **haram-zâde:** “Gayr-ı meşrû, soysuz”.

Harezm- Altınordu Türkçesi Sözlüğü’nde (Ünlü, 2012, s. 215-216):

haram: “Haram, dini yasak”, **haram bol-:** “Haram olmak, dinen yasak olmak”, **haram iş:** “Dinen yasak olan eylem, fiil”, **haram kıl-:** “1. Yasaklamak, haram kılmak. 2. Hürmetli kılmak”, **haram kılın-:** “Yasaklanmak, haram kılınmak”, **haram ye-:** “Dince yasak olan şeyleri yemek”, **haramluk:** “Haram olacak şey, haram olma durumu”, **haram-zâde:** “Piç”, **haram-zâde bol-:** “Aslımı inkar etmek, aslımı bilmemek”.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde (Toparlı vd., 2007, s. 92):

haram I: “Haram, din bakımından yasak olan şeyler”, **haram II:** “Kâbe”, **haramî:** “Hırsız, haydut, haramî”, **haramlık:** “Haram olma”, **haram-zâde:** “Haramzade, piç”.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde (Ünlü, 2013, s. 437):

haram: “Haram, dince yasak edilmiş şey”, **haram bol-:** “Dinen haram olmak, dinen yasak edilmek”, **haram it-:** “Dinen yasaklamak”, **haram iyle-:** “Dinen yasaklamak”, **haram kıl-:** “Dinen yasaklamak”, **haram ol-:** “Dinen haram olmak, dinen yasak edilmek”, **harâmî:** “Yol kesen hırsız, haydut, eşkıya”, **haram-zâde:** “Piç”.

haram ol-: “Yasaklanmak” (Kanar, 2011, s. 340).

Osmanlıca - Türkçe Lûgat’te (Devellioğlu, 1995, s. 327):

haram: “1. Şerîatçe, dince yasak edilmiş şey. 2. Tecavüz edilmesi, dokunulması men edilen, kutsal, mübarek”: **Belde-i haram** “Mekke çevresi”, **Beyt-i haram** “Mekke’deki Kabe”,

Mescid-i haram “(Kutsal mescid) Kabe-i Mukerreme’nin bulunduğu ibadetgah”, **şehr-i haram** “Haram ayı (İslam’dan önceki dönemlerde Arapların birbirleriyle savaşmalarının yasak olduğu Muharrem ayı)”.

haramî: “Hırsız, haydut, yol kesen”, **haram-kâr:** “Nikahsız olarak cinsi ilişkide bulunan”, **haram-nemek:** “1. Nankör kimse. 2. tembel”, **haram-zâde:** “1. Piç. 2. Hileci, namussuz”.

Haram sözünün tarihi lehçelerdeki durumu incelendiğinde, Karahanlı Türkçesi’ndeki *haramlayı yori-*: “Böbürlenerek yürümek, çalım satmak” ve *haram-zâde:* “Gayr-i meşrû, soysuz”; Harezm- Altınordu Türkçesi’ndeki *haram kıl-*: “2. Hürmetli kılmak”, *haram-zâde:* “Piç” ve *haram-zâde bol-*: “Aslını inkar etmek, aslını bilmemek”; Kıpçak Türkçesi’ndeki *haramî:* “Hırsız, haydut, harami” ve *haram-zâde:* “Haramzade, piç”; Çağatay Türkçesi’ndeki *harâmî:* “Yol kesen hırsız, haydut, eşkıya” ve *haram-zâde:* “Piç”; Osmanlı Türkçesi’ndeki *haramî:* “Hırsız, haydut, yol kesen”, *haram-nemek:* “1. Nankör kimse. 2. Tembel”, *haram-zâde:* “1. Piç. 2. Hileci, namussuz” anlamları dışındaki bütün anlamlar dini bir kavram alanı içinde değerlendirilebilir. Bunun yanında, *harami* ve *haram-zâde* sözlerinin herhangi bir anlam değişikliğine uğramadan kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Tarihi Türk lehçelerin tamamında karşımıza çıkan *haram-zâde* sözünün Arapçadaki *ibn-i harâm* “zina çocuğu, piç” yapısından alındığını (Şimşek vd., 1991, s. 99) ancak bu yapıda “çocuk” anlamındaki Arapça “*ibn*” sözü yerine aynı anlamda Farsça “*zâde*” sözünün tercih edildiğini ifade etmek gerekir.

Yaşayan Türk Lehçeleri Sözlüklerindeki Tespitler

Yaptığımız inceleme sonucunda *haram* sözünün Kırgız Türkçesi söz varlığı içinde geniş bir kavram alanı oluşturduğunu görmekteyiz. *Haram* sözüne **Kırgızca- Türkçe Sözlük**’te şu anlamlar verilmiştir: **Aram I.** 1. Haram: Akkan suuda aram cok “Akan suda haram olmaz”, 2. Kötü fikir, düşünce: Aram oydu cüzögö aşırıu oñoy bolboy çıktı “Kötü fikri gerçekleştirmek kolay olmadı”. **Aram II.** 1. Keyif, rahatlık, 2. *meç.* Kerata, çocuklara yönelik sevgi sözü: Caman aram dese! Emne üygö kirip uçuraşpaysın? “Kerata! Neden eve girip bir selam vermiyorsun?” (Arıkoğlu vd., 2017, s. 128). Aynı sözlükte *haram* sözünden türetilen söz ve kalıplaşmış ifadeler aşağıdaki gibidir:

aram çöp: “Zararlı ot”, **aram kan:** “Kötü niyetli”, **aram oyluu:** “Kötü niyetli”, **aram öl-:** 1. Gözü açık gitmek. 2. Yapayalnız ölmek. 3. Murdar olmak, **aram siydik:** “Babası belli olmayan, nikâhsız doğan”, **aram tamak:** “1. Tembel, üşengeç. 2. Pisboğaz. 3. Haram yiyecek”, **aram ter:** “Boşa giden gayret, emek”, **aramda-:** “Kırletmek”, **aramdık:** “1. Haramlık. 2. Kötü niyetlilik, art niyetlilik”, **aramı:** “Belâ, sıkıntı veya zarar veren kimse”, **aramporos:**

“Haramzade”, **arampoz**: “1. Sinsi, kötü niyetli insan. 2. Sinsi, gizlice art niyetle yapılan iş vb”, **aramza**: “1. Sinsi, gizli ve kurnazca kötülük yapan, art niyetli. 2. İkiyüzlü, riyakâr, içi dışı bir olmayan. 3. *mec.* tembel”, **aramzaada**: “1. Haramzade. 2. Kötü niyetli”, **aramzalan-**: “Belli etmeksizin kötülük yapmak.”, **aramzalık**: “1. Sinsilik. 2. İkiyüzlülük, riyakârlık. 3. *mec.* Tembellik. (Arıkoğlu *vd.*, 2017, s. 128-129).

Yudahin’in **Kırgız Sözlüğü’nde** *haram* sözü ve türemişleri şu şekilde anlamlandırılmıştır (Taymas, 2011, s. 40-41):

aram: “Pak olmayan, necis, dince memnu olan, haram”, **aram öl-**: “1. (Hayvanlar hakkında) gebermek. 2. (Sövme) *hoca çok olunca koyun haram geberir*”, **aram kıl-**: “Pisletmek”, **içi aram**: “Sinsi, içinde fena fikirler ve maksatlar saklayan”, **aram oy**: “Fena fikir”, **aram peyil**: “Suikast, desise”, **aram peyilden-**: “Suikast hazırlığı yapmak, hile kurmak”, **aram sanaa**: “Bozuk fikirli”, **aramdal-**: “Pislenmek”, **aramdık kıl-**: “Namussuzca, fena hareket etmek”, **aramdoo**: “Pisletme”, **aramı**: “Necis, leş”, **aramsınt-**: “Bir şeyi haram saymak”, **aramzaa**: “Necis, leş”.

Kazak Türkçesinde *haram* sözüyle ilişkili **Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü’nde** tespit ettiğimiz söz varlığı şu şekildedir (Koç *vd.*, 2003, s. 28-29):

aram: “1. Dince yasak olan, haram. 2. Kötü niyetli adam. 3. Haksız kazanç”, **aram niet**: “Kötü niyet”, **aram ter bol-**: “Emeği boşuna gitmek”, **aramda-**: “Kirlenmek, pisletmek, berbat etmek”, **aramdık**: “Kötülük, art niyetlilik”, **aramza I**: “Zalim, hilekar, kötü niyetli”, **aramza II**: “Erken doğan kuzu, oğlak, tay, vs”, **aramzalık**: “Kötü niyetlilik, düşmanlık”, **aramtamak**: “1. Tembel. 2. Başkasının sırtından geçinen, asalak, parazit”, **aramtamaktık**: “Asalaklık, parazitlik”, **aramşöp**: “Yabani ot”.

Kazak Türkçesi Sözlüğü’nde (Nuri Yüce *vd.*, 1984, s. 18) ise yukarıdaki kaynaktan bulunmayan şu sözler ve anlamlar tespit edilmiştir:

aram bol-: “Haram olmak”, **aram kan**: “Kanı temiz olmayan, sülalesi şüpheli kimse”, **aramdık**: “Pislik, namussuzluk, vefasızlık”, **aramza**: “Başkasının çocuğu olan”, **aramsın-**: “Haram saymak, pis saymak”.

Haram sözünün Kazak Türkçesindeki durumu incelendiğinde, kelimedenden türetilen neredeyse bütün söz ve kalıp ifadelerin anlamları doğrudan dini muhtevaya sahip olmayan bir kavram alanı oluşturduğu görülmektedir.

Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde (Necip, 1995, s. 149):

haram: “Haram”, **haram öl-:** “Gebermek, mürdolmak”, **haram oy:** “Kötü niyet”, **haram oyluk:** “Kötü niyetli”, **haramhor:** “Otlakçı asalak”, **haramhorluk:** “Otlakçılık, asalaklık”, **haramlik:** “Alçaklık, namussuzluk”, **haramlik kıl-:** “Namussuzluk etmek”, **haramtamak:** “Otlakçı asalak”, **haramtamaklık:** “Otlakçılık, asalaklık”, **haramzade:** “1. Gayrı meşru çocuk. 2. Namussuz, hergele”, **haramzadilik:** “Namussuzluk, alçaklık”, **harimi:** “1. Gayrı meşru çocuk. 2. Hileli”.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde (Altaylı, 1994, s. 608):

haram: “1. Dinen yapılması, işlenmesi, yenmesi, içilmesi yasaklanmış olan. 2. *mec.* Zahmet çekerek, emek sarf edilerek kazanılan, elde edilmeyen, gayri meşru yollardan kazanılan, kanunsuz yollardan elde edilen”, **haram éle-/ét-:** “Engel olmak, bozmak”, **haram katmak:** “a- doğru, kanuni yolla elde edilmiş bir şeyi harap etmek, kirletmek, temizliğini bozmak, haram karıştırmak. b- bozmak, engel olmak.”, **haram iliyi:** “Omurga kemiğinin içindeki ilik”, **haram tike:** “Kanunsuz yollarla elde edilmiş, haram lokma”, **haramhor:** “Başkasının malına, parasına, vs. göz diken, el uzatan”, **haramı:** “Çapulcu, harami, şaki, yol kesen, eşkıya, haydut, uğru”, **haramzade:** “Fırıldakçı, hilekar, dalavereci, yaramaz adam”, **haramzadelik:** “Fırıldakçılık, hilekarlık, yaramazlık”.

Özbek Türkçesi Sözlüğü'nde (Üşenmez vd, 2016, s. 171):

harâm: “Haram”, **harâm qılmâq:** “Haram etmek”, **harâmi:** “Evlilik dışı çocuk, piç”, **harâmhâr:** “1. Haram yiyen, haram kazanan. 2. Aşağılık, rezil. 3. Leş yiyen (hayvan), **harâmhârlık:** “Haram yeme, haram kazanma; beleşçilik”, **harâmezâde:** “Evlilik dışı çocuk, piç”.

Haram sözünün, hem tarihi lehçelerde hem de yaşayan lehçelerde oluşturduğu bu kavram alanı içindeki anlam gelişmesi dikkate alındığında kelimenin Türkiye Türkçesinin söz varlığı içindeki *yasak* sözü ile anlam ağı ve algısı itibariyle ne kadar ilişkili olduğu merak uyandırmaktadır.

Yasak, Türkçe Sözlük'te: “1. Bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet: *İçki yasağı. Av yasağı.* 2. *sf.* Yapılmaması istenmiş olan, yok, memnu, haram” (TS, 2011, s. 2542-2543) şeklinde açıklanmış ve kelimeyle türetilen sözler ve kalıp ifadelerdeki örnekleri şu şekilde sıralanmıştır:

yasak et-: “Yapılmamasını istemek, yasaklamak”.

yasak ol-: “Yapılmaması istenmek, yasaklanmak”.

yasak savmak: “1. Bir nesne, bir gereksinimi geçici olarak karşılamak, şimdilik işe yarlamak. 2. Bir işi hatır için, gönülsüz olarak üstünkörü yapmak”.

yaşağı/yasakları çiğnemek: “Uyulması gereken kuralara uymamak”.

yasak aşk: “Hukuk, din, töre bakımından uygun görülmeyen, reddedilen aşk”.

yasak bölge: “Üzerinden uçakların geçme izninin sınırlı olduğu, güvenlik sebebiyle içeriye girişlerin özel olarak sınırlandırıldığı bölge”.

yasakçı: “1. Yasağı koyan veya uygulayan kimse. 2. Bekçi, nöbetçi”.

yasakçılık: “Yasakçı olma durumu”.

yasak ilişkisi: “Gelenek, göreneklere ve yasalara aykırı olarak yaşanan gönül ilişkisi”.

yasak kitap: “Satışı ve dağıtımı yasaklanmış olan kitap”.

yasaklama: “Yasaklamak işi”.

yasaklamak: “Bir şeyin yapılmamasını buyurmak veya istemek”.

yasaklanış: “Yasaklanma işi”.

yasaklanma: “Yasaklanmak işi”.

yasaklanmak: “Yasak edilmek, yapılmaması buyrulmak veya istenmek, yapılması engellenmek, önlenmek, menedilmek, alıkonulmak”.

yasaklatma: “Yasaklatma işi”.

yasaklatmak: “Yasaklama işini yaptırmak”.

yasaklayabilme: “Yasaklayabilme işi”.

yasaklayabilmek: “1. Yasaklama ihtimali veya imkanı bulunmak. 2. Yasaklamaya gücü yetmek”.

yasaklayıcı: “Yasaklama, önleme niteliği olan, engelleyici”.

yasaklayıcılık: “Yasaklayıcı olma durumu”.

yasaklayış: “Yasaklama işi”.

yasaklı: “1. Herhangi bir şeyi yapması kendisine yasak edilmiş olan (kimse). 2. Yasaklanmış”.

yasaklılık: “Yasak olma durumu”.

yasaklılık: “Yasaklı olma durumu”.

yasak meyve: “Tanrı’nın yasaklamasına rağmen Adem’in Havva’nın elinden yediği meyve, memnu meyve”.

yasaksız: “Yasak konulmamış (kimse veya şey)”.

yasaksızlık: “Yasaksız olma durumu”.

göze yasak olmaz: "Bir kimseye veya nesneye bakılmasını kimse önleyemez, anlamında kullanılan bir söz”.

Haram sözüne ise: “1. Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı. 2. Yasak” (TS, 2011, s. 1045) anlamı verilmiştir. Aynı kaynakta bu sözün türemişleri ve içinde geçtiği kalıp sözler şu şekilde sıralanmıştır (TS, 2011, s. 1045):

haram et-: “Bir kimseye bir şeyden umduğu yarar ve rahatı tattırmamak”.

haram ol-: “Bir şeyden gereği gibi yararlanamamak”.

haram ye-: “Toplumun gelenek ve göreneklerine veya dini kurallarına aykırı olarak bir şeyi kendi yararına kullanmak, sahiplenmek”.

harama uçkur çöz-: “Nikâhsız olarak cinsel ilişkide bulunmak”.

harami: “Hırsız, haydut, eşkıya”.

haramilik: “Hırsızlık, haydutluk”.

haramlık: “Haram olma durumu”.

haram lokma: *mec.* “Toplumun gelenek ve göreneklerine veya dini kurallarına aykırı olarak elde edilen şey”.

haram para: *mec.* “Yasa dışı yollardan kazanılan para”.

haramsız: “Haram olmayan, haram karışmamış”.

haramzade: “Piç”.

Aynı eserdeki haram sözünün geçtiği diğer kalıp ifadeler şunlardır: **dünyayı haram etmek** “bir yeri yaşanılmaz duruma getirmek”, **eli harama uzanmak** “dinî bakımdan yasaklanmış bir işe yönelmek”, **emdiği (helal) süt haram olmak** “herhangi bir isteğinin yapılmamasından sonra ilenmek”, **haramın temeli olmaz** “haram kazanç, bir işe yaramadan telef olur gider, anlamında kullanılan bir söz”, **haram olsun!** “Hayrını görme, görmesin! anlamında kullanılan bir söz”.

Haram sözünün yaşayan lehçelerdeki hem kelime anlamı, hem de deyimleşmiş yapılarla kazandığı anlam dikkate alındığında sözün, Türkiye Türkçesindeki kavram alanından

biraz daha farklı bir durum sergilediği göze çarpmaktadır. *Haram* sözü Türkiye Türkçesinde, tarihi lehçelerdeki kullanımıyla bağlantılı olarak daha çok dini hususlar etrafında anlam ağı oluşturmuşken kelimenin kullanıldığı yaşayan diğer lehçelerde doğrudan dini hususlarla ilişkili olmayıp dolaylı yolla, dine yani İslam dininin esaslarına uygun düşmeyen, daha çok toplumun sosyal hayatının içindeki genel doğru ve değerlerine aykırı olan her türlü olumsuz durum, hareket ve iş ile ilişkili adlar ve sıfatlar türeten bir söz hüviyetindedir.

Sonuç

Bu açıklamalardan görüldüğü üzere, Türkiye Türkçesi için, her ne kadar bu iki kelimeden her biri diğerinin anlamı olarak verilse de *haram* sözünde, *yasak* sözüne kıyasla dini muhteva ve zihni algı ilk anlam olarak ön plandadır. Anlaşılan o ki, dinin yasakladığı şeyler, durumlar etrafındaki söz varlığı *haram* sözüyle, kişi veya toplumsal kural veya kanunlardan hareketle doğru bulunmayan ve yapılması kesin bir şekilde istenmeyen durumlar etrafındaki söz varlığı daha çok *yasak* sözü ile karşılanmaya çalışılmıştır.

Bu iki kelimenin günlük konuşma dilimizde veya edebi dilimizdeki tercih edilme yerleri de çoğunlukla birbiriyle uyumlu değildir. Taş ve kayaların bol olduğu bir sahilde denize girmek “*tehlikeli ve yasak*” iken “*haram*” değildir. Minareye çıkmak “*tehlikeli ve yasak*” iken “*haram*” değildir ancak, kürsüdeki hatip domuz eti yemenin *haram* olduğunu söyler. Eğer meselenin daha iyi anlaşılması için konunun şerh edilmesine ihtiyaç duyulursa o zaman belki domuz eti yemenin neden *yasak* olduğunu işitebiliriz. Oysa bu iki ifade, aynı mekanda yani din kültürü sahası içindeki bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan dini bir kavram olan *haram*, terkedildiğinde sevap, işlendiğinde cezayı gerektirecek din kökenli bir inanca dayanmakta iken (Erdem, 1997, s. 151) *yasak*, sadece işlendiğinde (kanunla/yönetmelikle belirlenmiş ise) cezaya çarptırılmayı gerektirecek bir durumu temsil eden bir kavramdır. Yani yasak olarak belirlenen hususun yapılmaması/işlenilmemesi halinde soyut veya somut bir ödül söz konusu değildir. Bu iki kavramla ilgili bir diğer algı, *haram* olanı/olanları belirleyen yaratıcı; *yasak* olanı/olanları belirleyen insan/toplum/şirket/kurum/devlet gibi yaratılan veya yaratılanla ilgili yapılar olmasıdır.

Yazılı hale getirilen ve kanun olarak belirlenen pek çok kuralla birlikte toplumların, tarihin derinliklerinden getirdiği ve kendilerini belirli bir düzen içinde yaşamaya yönlendiren örf dediğimiz yazılı olmayan uygulamaların, esasında mevcut veya daha önceki din/dinlere bağlı olma ihtimalinin olduğu bilinse de bu iki kavram arasındaki dikkat çekici bu farklılığın sebebini, Türkiye Türkçesi konuşan kişilerin zihninde, din dili ile kanun veya kuralların dilinin terminolojileri itibarıyla farklı değerlendirilmesine bağlayabiliriz. Bu duruma bağlı olarak Türkiye Türkçesiyle konuşan ve yazan kişilerin dilinde, bu iki kavram etrafında inkişaf eden söz

varlığının, anlam alanları bakımından bazı durumlarda kesişse de çoğu zaman birbirlerinden farklılıklar sergilediği görülmektedir.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H., vd. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arıkoğlu, E., vd. (2017). *Kırgızca-Türkçe sözlük*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Arsever, R. L. (2003). “Dil felsefesinin geleceğine bir bakış”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20 (2), 127-140.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin*. (çev.: Ahmet Kocaman). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erdem, M. (1997). “İlahi dinlerin kutsal kitaplarında helal ve haram anlayışı üzerine bir araştırma”. Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 151-173.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türkistan: Turan Yayınevi.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2005). *Metaforlar hayat, anlam ve dil*. (çev: Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Necipoviç, N. E. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (çev.: İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şimşek, M. S. ve Uzun, T. (1991). *Arapça- Türkçe deyimler, kalıp ifadeler, atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S. ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe sözlük*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Yudahin, K. K. (2011). (2011). *Kırgız sözlüğü*. (çev.: Abdullah T.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N., Oraltay, H. ve Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Kısaltmalar

TS: Türkçe Sözlük.

vd: Ve diğeri/diğerleri.

Extended Abstract

Turkish language started to form a religious terminology by the society's movement towards new religions in the age of Uighur Turkish. Our vocabulary in terms of religious terminology was increased more with the acceptance of Islam and reached today's wealthy position. Societies' encountering's with new cultures, accepting a new religion and also learning this new religion and many aspects that are mandatory to do, make the utilization of religious materials essential (more like compulsory). This situation makes it necessary to transfer another languages pieces that are about religious system to the existing language. Works about this transfer activity brings new expressions, new meanings, and new concepts along. In this process, many concepts, stereotypes, and words that are not transferred to the existing language are being accepted and used as they were.

The word 'Haram' is an Arabic word which was entered to our language from the Islam's religious terminology. 'Haram' is being explained as; 'things that are forbidden to do, eat or drink and believe' (Erdem, 1997, s. 151). If this explanation is considered, concept of 'haram', as content, can be explained as general provisions that are given to exact restrictions not over humans or societies but over religious system. In this work; we will try to examine this words, which is seen after the acceptance of Islam, meaning relation with the Turkic Turkish word "yasak".

Word haram according to this situation, starting from Karahanlı Turkish era to the present find a place for itself not only in literature and science language, but also find a place in our speaking languages vocabulary and formed a conceptual field. If we consider its meaning, content which meets not doing an action reminds the word 'yasak' from Turkey Turkish vocabulary. With this way of look in this work, meaning network from historic Turkish dialects, its meaning relations with word 'yasak' from Turkey Turkish, and also meaning network of Turkey Turkish's comparison with other dialects will be done. Meaning process of aforementioned word, status of words that are derived from this word and their earned metaphorical meanings inside of the stereotypes will be followed by using various times and various fields' works of Turkish.

According to this situation, word 'haram's status in the historic and living dialects is detected by using Karahanlı Turkish Vocabulary, Harzem-Altınordu Turkish Vocabulary, Chagatai Turkish Vocabulary, Ancient Anatolian Turkish Vocabulary and Osmanlıca-Türkçe Lugat, Kırgızca-Türkçe Vocabulary, Yudahin's Kirgizia Vocabulary, Azerbaijan Turkish Vocabulary, Kazak Turkish-Turkey Turkish Vocabulary, New Uighur Turkish Vocabulary, Uzbek Turkish Vocabulary.

As a result of our observation; for Turkey Turkish, although both of these words are given as same meaning words, 'haram' word is in the foreground in terms of religious content and minds perception. Apparently, the vocabulary of things that are forbidden by religion is being expressed by word 'haram', while the vocabulary of something which is not right in terms of society rules or laws and things that are unquestionably undesired situations are being expressed by the word 'yasak'.

In another aspect, while the word 'haram' as a religious term means when it is abandoned it counts as sevap and by doing being penalty is required (Erdem, 1997, s.151) 'yasak' represents the case which deserves a punishment (if it is fixed with laws/regulations). So, not doing something yasak is not a reason for intangible or concrete price. Another perception about these two concept is while thing(s) that are 'haram' are being determined by god, thing(s) that are 'yasak' are being determined by created or formed for created like human/society/company/government.

With many rules that are written after and made laws, Although its possibility of coming from a remaining religion or past religions known, societies unwritten applications that are coming from the depths of history and pushing people to live under a certain order, we call örf, Reason of this remarkable difference between these two concept can be seen as different evaluation of religious language and law or rules in the mind of Turkey Turkish speaker.